

Міністерство культури та інформаційної політики України
Закарпатська академія мистецтв
Кафедра образотворчого мистецтва

«ПОГОДЖУЮ»

Проректор з навчальної роботи

(підпис)

Бокшан А.М.

“12” серпня 2022 р.

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Дипломне проєктування»
ОПП «Живопис» / ОК13

Рівень вищої освіти	Другий / магістерський
Галузь знань	02 Культура і мистецтво
Ступінь	Магістр
Спеціальності	023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація
Статус дисципліни	Обов'язкова
Рік викладання / семестр, курс	2022/2023 н.р., 2-й рік підготовки, 3 семестр
Обсяг дисципліни (кредити/години)	10 ЄКТС / 300 годин, з них 150 аудиторні
Мова викладання	Українська
Форма підсумкового контролю	Захист дипломної роботи
Викладачі	Аттіла Коприва, доцент Антон Ковач, ст. викладач
Контактний тел.	Аттіла Коприва: +380501862362 Антон Ковач: +380950859929
e-mail	Аттіла Коприва: Kopriva71@gmail.com Антон Ковач: anton.kovach62@gmail.com
Інформація про консультування	Очне / Он-лайн (за потреби)

Силабус навчальної дисципліни «Дипломне проектування» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 023 Живопис (ОПІ «Живопис»)
Укладачі: Коприва А.Т., Ковач А.М. – Ужгород: ЗАМ, 2022. – 14 с.

Розробники: доцент Коприва А.Т., ст. викладач Ковач А.М.

Розглянуто й затверджено на засіданні кафедри ОМ Закарпатської академії мистецтв
від «11» серпня 2022 року, протокол № 1.

Схвалено Вченою радою Закарпатської академії мистецтв

від «12» серпня 2022 року, протокол № 1.

© Коприва А.Т., 2022 рік

© Ковач А.М. 2022 рік

© Закарпатська академія мистецтв, 2022 рік

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета й завдання навчальної дисципліни.....	5
3. Компетентності та програмні результати навчання з дисципліни	6
4. Програма навчальної дисципліни	7
5. Структура залікового кредиту дисципліни	8
6. Перелік практичних завдань	9
7. Зміст самостійної / індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти	9
8. Контроль навчальної роботи здобувачів вищої освіти	9
8.1. Форми контролю навчальної роботи	9
8.2. Графік контролю виконання магістерської кваліфікаційної роботи та МНПД на 2022/2023 н.р.....	10
9. Оцінювання навчальної роботи здобувачів вищої освіти	11
9.1. Розподіл балів, що присвоюються здобувачам вищої освіти	11
9.2. Критерії оцінювання знань і вмінь здобувача вищої освіти.....	11
10. Академічна доброчесність	12
11. Інформаційно-методичне забезпечення дисципліни.....	13
11.1. Методичне забезпечення	13
11.2. Рекомендована література.....	13
11.3. Інформаційні ресурси	14

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни за формами навчання	
	Денна	заочна
Галузь знань	02 Культура і мистецтво	
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)	
Спеціальність	023 Образотворче мистецтво / ОПП «Живопис»	
Статус дисципліни	Обов'язкова	
Рік підготовки	2-й	-
Семестр	3	-
Кількість кредитів	10	-
Модулів	1	-
Змістових модулів	3	-
Загальна кількість годин	300	-
Кількість аудиторних годин	150	-
Кількість годин, відведених на самостійну роботу	150	-
Форма підсумкового контролю	Захист дипломного проекту	-

2. МЕТА Й ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни – вміння реалізувати авторську ідею в образотворчому контексті живописними засобами, якими здобувач вищої освіти досягає закінченого твору на полотні або картоні. Застосовуючи на практиці набуті знання з різних загальнофахових дисциплін, за допомогою застосування системних знань, методичних та практичних підходів, засвоєних за роки навчання у ЗАМ.

Завдання дисципліни: виконання і захист дипломної роботи, що є завершальним етапом навчання. Успішний захист дипломної роботи є свідченням того, що здобувач вищої освіти отримав необхідну освітню та професійну підготовку магістра.

У результаті вивчення дисципліни:

здобувач вищої освіти повинен знати:

- історію розвитку зарубіжного та вітчизняного образотворчого мистецтва;
- сучасні тенденції розвитку мистецтва і, зокрема, живопису;
- технології та матеріали для реалізації ідей в живописі;
- основні технічні вимоги до виконання живописного полотна;
- послідовність етапів виконання дипломної роботи.

здобувач вищої освіти повинен вміти:

- створювати на основі ескізів композицію живописного полотна;
- застосовувати набуті з усіх фахових дисциплін знання та навички;
- користуватись різноманітними техніками виконання;
- користуватись необхідним набором інструментів, таких як пензлі, мастихини, шпатель тощо в процесі виконання живописного полотна;
- дати вичерпне науково-теоретичне та художньо-образне обґрунтування дипломної роботи у пояснювальній дипломній записці.

Практичною частиною курсу є:

- виконання дипломної роботи в межах затверджених ескізів;
- організація виконання живописної роботи на полотні або картоні в розмірах, затверджених комісією;
- дати вичерпне науково-теоретичне та художньо-образне обґрунтування дипломної роботи у пояснювальній дипломній записці (до 100 стор.), в якій грамотно розкрити тему, ідею та завдання дипломної роботи;
- сформулювати презентаційну частину дипломної роботи в програмі PowerPoint.

Методи навчання: словесні (фронтальне пояснення); наочні (демонстрація практичних зразків); практичні (практичні вправи, індивідуальний контроль, власний приклад); самостійна робота.

Основними методами навчання є наукова й практична роботи над дипломною роботою. Здобувач вищої освіти разом з керівником обирає тему, визначає об'єм роботи, та засоби виконання.

Формування таких необхідних якостей, як вміння вести роботу поетапно, визначати мету та знаходити оптимальні шляхи для її виконання, передбачає осмислений підхід до проектування. Заохочується вихід з науково-теоретичної частини роботи на практичну в співпраці з реальним замовником, або ж реальною ситуацією.

Допомогою в роботі слугують унаочнення з фахової літератури та інтернет-джерел, метод. фонд Закарпатської академії мистецтв.

3. КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ

Шифр за ОПП	Загальні та спеціальні компетентності	Програмні результати
К 01.	Здатність генерувати нові ідеї (креативність).	ПРН – 01. Вміти аналізувати і пояснювати історичні, культурологічні, соціокультурні, художньо-естетичні аспекти розвитку світового та українського образотворчого і декоративного мистецтва.
К 02.	Вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.	ПРН – 02. Інтерпретувати та застосовувати семантичні, іконологічні, іконографічні, формально-образні і формально-стилістичні чинники образотворення.
К 03.	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).	ПРН – 03. Володіти інноваційними методами та технологіями роботи у відповідних матеріалах за спеціалізаціями.
К 05.	Здатність розробляти та керувати проектами.	ПРН – 04. Вміти трактувати формотворчі мистецькі засоби як відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства
К 06.	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.	ПРН – 08. Здійснювати пошук інформації стосовно об'єкту дослідження.
К 07.	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	ПРН – 11. Застосовувати у мистецькій та дослідницькій діяльності знання естетичних проблем образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації, основні принципи розвитку сучасного візуального мистецтва
К 08.	Здатність переосмислювати базові знання з композиції, демонструвати розвинену творчу уяву, використовувати власну образно-асоціативну мову при створенні художнього образу.	ПРН – 13. Володіти знаннями до визначення ефективності та апробації сучасних теоретичних підходів та концепцій інтерпретації феноменів культури і мистецтва та мистецьких процесів.
К 09.	Здатність трактувати формотворчі мистецькі засоби як відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства.	ПРН – 16. Вибудовувати якісну та розгалужену систему комунікацій, представляти результати діяльності у вітчизняному та зарубіжному науковому і професійному середовищі.
К 13.	Здатність формувати мистецькі концепції на підставі проведення дослідження тих чи інших аспектів художньої творчості.	
К 15.	Здатність до використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій в контексті проведення мистецтвознавчих та реставраційних досліджень.	
К 16.	Здатність створювати затребуваний на художньому ринку суспільно відповідальний продукт образотворчого та декоративного мистецтва.	
К 17.	Здатність до організації і проведення науково-дослідної роботи у різних аспектах (історичний, теоретичний, практичний).	
К 18.	Здатність до визначення ефективності та апробації сучасних теоретичних підходів та концепцій інтерпретації феноменів культури і мистецтва та мистецьких процесів.	
К 19.	Здатність володіти категоріальним апаратом, інструментарієм сучасного мистецтвознавчого аналізу стилістичних течій та художніх творів; основними науковими принципами експертизи творів образотворчого мистецтва.	

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль 1. Використання основних положень за темою МНЦД і вихід на кваліфікаційну роботу.

Тема 1. Визначення теми та напрямку кваліфікаційної роботи, виходячи з теми дослідження.

Тема 2. Опрацювання зібраного матеріалу та початок практичної роботи.

Практична частина. Ескізування практичної складової дипломної роботи на основі досліджуваної теми.

Змістовний модуль 2. Виконання живописного твору (кваліфікаційної роботи).

Тема 1. Розробка ідеї дипломної роботи, згідно затвердженої теми. Вибір формату кваліфікаційної роботи.

Етапи ведення роботи:

1. Вибір теми.
2. Збір матеріалу.
3. Ескізування.
4. Вибір техніки.
5. Кольоровий ескіз пошук колориту.
6. Робота над картоном.
7. Робота над полотном.

Тема 2. Формування дипломної роботи.

Проаналізувати творчі напрацювання з попереднього блоку завдань, дослідити спосіб моделювання форми та розкрити технічну сторону поетапного виконання роботи. Досягнення точності в передачі рисунку пропорційних співвідношень та колориту твору.

Робота передбачає поетапні завдання:

1. Підготовка матеріалів (проклейка, ґрунтування).
2. Виконання підготовчого рисунку.
3. Підмальовок.
4. Лісирування.
5. Корпусне моделювання форми.
6. Виокремлення композиційного центру, психологічного акценту.
7. Пошук композиційної рівноваги та узагальнення.
8. Підведення підсумків роботи.

Змістовний модуль 3. Пояснювальна записка до дипломного проєкту.

Тема 1. Систематизація матеріалу.

Практичне завдання. Систематизація аналогів, збір та опрацювання текстового та візуального матеріалу до обраної теми.

Тема 2. Опрацювання матеріалу.

Практичне завдання. Виконання пояснювальної записки згідно затвердженої структури.

Змістовний модуль 4. Виготовлення презентації етапів процесу виконання дипломної роботи.

Тема 1. Збір джерельної бази та фото фіксації процесу КР, а також, фото кінцевого варіанту роботи.

Тема 2. Селекція основних тез та коментарів до презентації та технічне виконання презентації.

5. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль	Тема	Кількість годин					
		лекції		практичні заняття		самостійна / індивідуальна робота	
		д.ф.н.	з.ф.н.	д.ф.н.	з.ф.н.	д.ф.н.	з.ф.н.
1. Використання основних положень за темою МНПД і вихід на кваліфікаційну роботу	Тема 1. Визначення теми та напрямку кваліфікаційної роботи виходячи із теми дослідження.	-	-	10	-	10	-
	Тема 2. Опрацювання зібраного матеріалу та початок практичної роботи.	-	-	20	-	20	-
2. Виконання живописного твору (кваліфікаційної роботи)	Тема 1. Розробка ідеї дипломної роботи, згідно затвердженої теми. Вибір формату кваліфікаційної роботи.	-	-	10	-	10	-
	Тема 2. Формування дипломної роботи.	-	-	70	-	70	-
3. Пояснювальна записка до дипломного проєкту	Тема 1. Систематизація матеріалу.	-	-	10	-	10	-
	Тема 2. Опрацювання матеріалу.	-	-	10	-	10	-
4. Виготовлення презентації етапів процесу виконання дипломної роботи	Тема 1. Збір джерельної бази та фото фіксації процесу КР, а також фото кінцевого варіанту роботи.	-	-	10	-	10	-
	Тема 2. Селекція основних тез та коментарів до презентації та технічне виконання презентації.	-	-	10	-	10	-
Усього годин:		-	-	150	-	150	-

6. ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

1. Пошук актуальності та тематичної доцільності теми дипломної роботи.
2. Розробка авторської концепції.
3. Робота над складовими дипломної роботи.
4. Розробка та виконання проєкту дипломної роботи.
5. Підготовка і виконання макетів.
6. Підготовка презентаційної частини дипломної роботи.
7. Робота над пояснювальною запискою згідно затвердженої структури.

7. ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ / ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Проєктування дипломної роботи:

Збір теоретичного та аналогового матеріалу для теми дипломної роботи.

Розробка авторської концепції.

Виконання складових дипломної роботи в графічних та живописних ескізах.

2. Пояснювальна записка до дипломного проєкту:

Пошук аналогів, збір текстового, візуального матеріалу.

Виконання пояснювальної записки згідно затвердженої структури.

3. Картина, презентаційна частина:

Виготовлення ескіз- та оригінальна робота, картина в масштабі 1-1.

Підготовка презентаційної частини дипломної роботи.

8. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Контрольні заходи навчальної роботи визначені Положенням про систему оцінювання результатів навчання студентів Закарпатської академії мистецтв¹. Серед основних виділяють поточний, проміжний та підсумковий контролю.

8.1. Форми контролю навчальної роботи

Поточний контроль здобувачів вищої освіти з дисципліни «Дипломне проєктування» відображає поточні навчальні досягнення здобувача вищої освіти в процесі дипломного проєктування. Поточний контроль здійснюється на практичних заняттях у формі консультації, звітів і переглядів згідно затвердженого графіку виконання етапів кваліфікаційної роботи та МНПД кафедри ОМ.

¹ http://www.artedu.uz.ua/doc-files/navch_proc/ocin_result.pdf

Проміжний контроль у формі малого захисту проводиться за два тижні до захисту. Згідно відповідного об'єму виконаної роботи здобувач вищої освіти допускається (або не допускається) до захисту диплому.

Підсумковий контроль проводиться у формі захисту диплому, на який здобувач вищої освіти представляє дипломну роботу, виконану на полотні або картоні, та пояснювальну дипломну записку до дипломної роботи. Обов'язково готується Презентація, виконана згідно затвердженого ЗАМ шаблону (програма Power Point).

8.2. Графік контролю виконання магістерської кваліфікаційної роботи та МНПД на 2022/2023 н.р.

№	Назва етапу кваліфікаційної роботи	Назва етапу МНПД та пояснювальної записки.	Терміни виконання. Перегляди.
1.	Затвердження тем ДР	Затвердження тем МНПД Продовження збору матеріалів за визначеною темою.	14.09.22
2.	Виконання ескізної частини та визначення оптимального варіанту композиції кваліфікаційної роботи.	Визначення структури МНПД. Формування вступу.	
3.	Виконання картону (для графіків аналогу дипломної роботи в ескізі) до кваліфікаційної роботи. Формат наближений до реального.		12.10.22 Перегляд ескізів і картону.
4.	Початок роботи над дипломною роботою.	Перегляд вступу, першого розділу МНПД. Контроль над ритмічним виконанням наступних розділів	26.10.22
	Структурний аналіз та формування композиції й рисунку. Визначення технічних засобів.		
	Кольорова структура композиції. Від підмалювку до кінцевого рішення.		
	Завершальні етапи роботи над твором. Підведення підсумків.		16.11.22
5.	Перегляд кваліфікаційної роботи рецензентами та комісією.	Початок роботи над пояснювальною запискою.	30.11.22
6	Виправлення помилок та врахування рекомендацій рецензентів та комісії.	Контроль ритмічного виконання всіх розділів МНПД та пояснювальної записки	
7		Звіт студентів про кінцевий етап (висновки) МНПД. Обговорення результатів з рецензентами, керівниками.	14.12.22
8	Підсумковий перегляд кваліфікаційної роботи. Power Point презентація роботи. Допуск.	Подання (підшитий вар.) МНПД та ПЗ на кафедрі ОМ.	11.01.23
9	Виконання якісної відео-доповіді дипломника <i>(за потреби)</i>		20.01.23.
10	Експозиція дипломної роботи.		23.01.23
11	Подання доповіді та презентації на електронному носії членам ДЕК. Захист кваліфікаційної роботи.		24-26.01.23. (орієнтовно)

9. ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Згідно Положення про систему оцінювання результатів навчання студентів Закарпатської академії мистецтв оцінювання результатів навчання ґрунтується на принципах систематичності, об'єктивності, прозорості та рівності вимог.

9.1. Розподіл балів, що присвоюються здобувачам вищої освіти

Змістовний модуль	Форми контролю		Максимальна кількість балів
	Проміжний контроль / малий захист	Підсумковий контроль / макс. кількість балів	
ЗМ1	Затвердження ескізів до картону ДР	Картон ДР	20
ЗМ2	Оцінка ритмічності виконання ДР	Дипломна робота	30
ЗМ3	Оцінка основних розділів та структури ПЗ	Пояснювальна записка	20
ЗМ4	Допуск до захисту	Презентація	30

9.2. Критерії оцінювання знань і вмінь здобувача вищої освіти

Основними критеріями оцінювання знань і вмінь здобувача вищої освіти з дисципліни є:

- повнота розкриття теми;
- рівень концептуальної пропозиції;
- рівень вміння правильно технічно виконати роботу;
- рівень образного мислення;
- цілісність, системність, логічність, уміння донести свою ідею;
- грамотність подачі Презентації.

Критерії оцінювання знань на захисті дипломної роботи наступні:

- 90-100 балів – за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах; вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку і розвитку, чітко і лаконічно; логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання;
- 82-89 балів – за ґрунтовні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання;
- 74-81 балів – за міцні знання навчального матеріалу; аргументовані відповіді на поставлені запитання, які, однак, містять певні неточності;
- 64-73 балів – за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабе застосування теоретичних положень під час розв'язування тестових і практичних задач;

- 60-63 балів – за незнання значної частини навчального матеріалу, істотні помилки у відповідях на запитання;
- 00-59 балів – за незнання навчального матеріалу, істотні помилки у відповідях на запитання.

Таблиця переведення підсумкової оцінки у національну шкалу

100 бальна шкала	Європейська шкала ECTS	Національна шкала
90-100	A (відмінно)	Відмінно
82-89	B (дуже добре)	Добре
74-81	C (добре)	
64-73	D (задовільно)	Задовільно
60-63	E (достатньо задовільно)	
35-59	FX (з правом перескладання)	Незадовільно
0-34	F (без права перескладання)	

10. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності. Кожен випадок порушення академічної доброчесності розглядається як ситуація, що негативно впливає на рейтинг здобувача і оцінку його роботи. Здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності. Політика та принципи академічної доброчесності визначені у Положенні про академічну доброчесність у Закарпатській академії мистецтв².

² http://www.artedu.uz.ua/doc-files/norm_dok/pol_dobro.pdf.

11. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

11.1. Методичне забезпечення

1. Положення про організацію освітнього процесу в Закарпатській академії мистецтв (затверджене Вченою радою ЗАМ 8.10.2020, протокол №2) / http://www.artedu.uz.ua/doc-files/norm_dok/pol_org_osvit_proc.pdf
2. Положення про систему оцінювання результатів навчання студентів Закарпатської академії мистецтв (затверджене Вченою радою ЗАМ 29.08.2016, протокол №1) / http://www.artedu.uz.ua/doc-files/navch_proc/ocin_result.pdf.
3. Положення про академічну доброчесність у Закарпатській академії мистецтв (затверджене Вченою радою ЗАМ 21.03.2019, протокол №7) / http://www.artedu.uz.ua/doc-files/norm_dok/pol_dobro.pdf.

11.2. Рекомендована література

1. Людмила Корж-Радько. «Основні етапи роботи над портретом та пів фігурою людини в живописі» видавництво Гражда. Ужгород 2013 ст., 36. А.В. Волощук.
2. Навчально-методичний комплекс зі спецкурсу «Мистецько-педагогічна система Золтана Баконія» в контексті розвитку художньої освіти України та Закарпаття». Ужгород видавництво Гражда 2008 ст., 64.
3. А.Т. Коприва. Композиція та художній образ в живописі. Методичні вказівки до вивчення теорії та практичного курсу живопису Частина 1. Мукачєво видавництво Карпатська вежа 2008 ст., 32.
4. А.Т. Коприва. Академічна постановка з живопису «Одягнена напівфігура з руками». Навчально-методична розробка для студентів вищих мистецьких навчальних закладів України. Рукопис схвалено вченою радою ЗАМ. Ужгород, 2019. ст. 7.
5. Л.А. Корж-Радько. Основні етапи роботи над постановкою з фігурою людини в живописі. Гражда 2013 ст., 32.
6. А.Т. Коприва. Організація самостійної роботи студентів ЗАМ в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Рукопис схвалено вченою радою ЗАМ. Ужгород, 2019. ст., 24.
7. М.В.Приймич. Іконостаси Закарпаття. Історично мистецькі нариси, Всеукраїнське видавництво «Карпати» 2014 ст., 184.
8. А.І. Анорічева-Єрьомка. Академічний живопис навчальний посібник. Харків «Колорит» 2009 ст., 176. Ілюстрація 101 віддрукована догори ногами.
9. Ли Н. Основы учебного академического рисунка. В-во: ЕКСМО. Москва 2010 ст., 480.

11.3. Рекомендована допоміжна література

9. Квінтесенція. Живопис Аттіли Коприви. – Львів. В-во Колір Про, 2022. 200 с.
10. Гребенюк Г.Є. Основи композиції та рисунок. – К.: Техніка, 1997.
11. Каган М. Морфология искусства. – Ленинград. 1972
12. Ковальов Ф.В. Золотое сечение в живописи. – К.: Просвещение, 1974.
13. Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства. М.
14. Тармучи Н.О. Пространство картины. – М.: Советский художник, 1989.
15. Тихонов СВ., Рисунок: Учебн. пособие для вузов. – М., 1983
16. Федоров М.В. Рисунок и перспектива., М., 1960.
17. Шестаков В. Искусство и дети. Эстетическое воспитание за рубежом. – Москва, 1989.
18. Шорохов Е.В. Композиция. – М.: Просвещение, 1986.

11.4. Інформаційні ресурси

https://ua-referat.com/%D0%A0%D0%B8%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BE%D0%BA_%D1%82%D0%B0_%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D1%84%D1%96%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B8

https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/33/104-113_Kalytko.pdf

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2035/4/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%BA%20%D0%9F.%D0%86.%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.%204%20%D0%BA.%202017-2018.pdf>

<https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-uroku-z-predmeta-zhivopis-na-temu-zobrazhennya-golovi-i-figuri-lyudini-osnovni-etapi-roboti-nad-zhivopisom-golovi-6865.html>

<https://prom.ua/ua/p1080935747-risovanie-figury-lumis.html>